

ISTORIJOS LABIRINTAI

Platono Zubovo portreto pėdsakais

Platonas Zubovas (1767–1822) – Rusijos valstybės ir karo veikėjas, paskutinis Rusijos imperatorės Jekaterinos II favoritas, generolas anšefas, grafas, šviesiausias kunigaikštis – 1806 m. kovo 8 d. iš Vincento Potockio (1740–1825) nusipirko praskolintus Kretingos, Grūšlaukės, Plungės dvarus ir Tarvydų kaimą. Kai kurie XX a. pradžios autoriai rašė, jog Kretingą po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalinimo Zubovui dovanojo carienė Jekaterina II. Deja, ji P. Zubovui dovanojo Šiaulių ekonomiką, į kurios sudėtį Kretinga neįėjo. Jo valdymo laikotarpiu Kretingoje toliau buvo formuojama dvaro sodyba, pradėtas kurti landšaftinis parkas, 1816 m. palei kelią į miestą (dab. Vilniaus gatvė) išmūryta nauja akmenų tvora.

Mokytojas, kraštotyrininkas Konstantinas Gukovskis (1857–1906) savo redaguojamo leidinio „Kauno gubernijos informacinė knyga“ (Памятная книжка Ковенской губернии) 1906 m. išleistame priede apie Kretingą (Местечко Кретингенъ, Краткій историко-статистическій очеркъ) minėjo, kad Kretingos vienuolyne yra didelių gabaritų portretai, vaizduojantys Chodkevičių ir jo žmoną, grafą Platoną Zubovą bei kitus garsius asmenis. Stanislovo Karvovskio 1913 m. Poznanėje išleistoje knygelėje „Połaga i Kretynga“ taip pat rašoma, kad vienuolyno svečių kambariuose kabėjo daug portretų, tarp jų – Platono Zubovo bei jo žmonos. Lietuvos teisininkas, advokatas, knygos kultūros ugdytojas ir populiariausias Zigmas Toliušis (1889–1971) savo prisiminimuose apie apsilankymą Kretingos vienuolyne tarpukariu rašė: „Kunigas K. Kuprys vedžiojo mane po vienuolyną ir pravedė pro valgomąją salę su senovinėmis skliautuotomis lubomis. Toje salėje be kitko teko matyti puikų kurio tai seno meistro [tapytą] grafo Zubovo portretą“.

1827 m. caras Nikolajus I įsakė iš Ermitažo išimti visus jo močiutės Jekaterinos II favoritų portretus ir atiduoti juos tų favoritų palikuonims. Tokiu būdu du P. Zubovo portretai sugrįžo į Kretingą Platono broliui Dmitrijui Zubovui (1764–1836), P. Zubovo ipėdiniui ir Šiaulių dvaro savininkui. Apie vieną portretų spaudoje buvo rašoma, kad tai žinomas portretas kėdėje. Vėliau jį atpirko Peterburgo caro Aleksandro III muziejus.

Antrojo P. Zubovo portreto, caro nurodymu perduoto Dmitrijui Zubovui, likimas nežinomas. Galbūt jis liko pas paveldėtoją ir vėliau pateko į Kretingos vienuolyną? Tačiau tai tik spėliojimai. Juk P. Zubovo portretų bei jų kopijų galėjo būti ir daugiau.

1909 m. didžiojo kunigaikščio Nikolajaus Mihailovičiaus rinkinyje „Русские портреты“, 1913 m. Nr. VII–IX žurnale „Старые годы“ ir 1924 m. išleistoje Stanislovo Moravskio knygoje „Kilka lat młodosci mojej w Wilnie“ publikuotas vienas ir tas pats Platono Zubovo atvaizdas, tapytas Lampi-tėvo (1751–1837). Tačiau šis portretas skiriasi nuo Kretingos vienuolyne buvusio P. Zubovo portreto. Spaudoje publikuotame Lampi-tėvo portrete P. Zubovas pavaizduotas vilkintis civiliais rūbais, sėdintis kėdėje prie stalo, viena ranka pasirėmęs į kėdės atlošą, o kitoje laiko popierių, fone

ant stalo guli žemėlapis, stovi gablys, rašalinių įmerkta plunksna. Kretingos vienuolyne buvusiam portrete P. Zubovas nutapytas vilkintis prabangius kariškus rūbus ir be jokių detalių fone.

Fundatorių ir geradarių portretai dažnai dovanojami bažnyčioms ir vienuolynams, kad tokiu būdu išsaugotų apie juos istorinę atmintį, kad už juos būtų meldžiamasi. Taigi, atrodo, turėtų būti savaimė aišku, jog pranciškonų vienuolyne kabėjo ir Kretingos savininko P. Zubovo portretas. Vis dėlto šis faktas glumina: stačiatikis P. Zubovas, vienintelis iš visų kada nors buvusių Kretingos savininkų, atsisakė mokėti vienuolynui priklausančią duoklę. 1809 m. vienuoliai, vadovaudamiesi 1619 m. kovo 13 d. karaliaus Zigmanto Vazos patvirtinta Chodkevičių privilegija, padavė dvarą ir P. Zubovą į teismą. Bylą nagrinėjęs Telšių apskrities teismas 1815 m. pripažino, kad privilegija neprarado galios ir ipareigojo dvaro savininką toliau vykdyti vienuolyno fundatorių priesakus, t. y. mokėti nustatytą duoklę. Vis dėlto P. Zubovas nepakluso šiam sprendimui ir tais pačiais metais vienuolynas vėl kreipėsi į teismą. 1822 m. P. Zubovui mirus teismai dėl duoklės mokėjimo vienuolynui vis dar tęsėsi. Tik 1834 m. Kretingą paveldėjęs Platono brolis Dmitrijus Zubovas atsisakė bylinėtis ir sutiko mokėti fundatorių nustatytą duoklę vienuolynui. Gali būti, kad kaip susitaikymo ženklą Dmitrijus Zubovas padovanojo vienuolynui savo brolio Platono portretą.

Įdomu, koks gi buvo tolesnis P. Zubovo portreto likimas, po to, kai 1940 m. pranciškonų vienuolynas buvo sovietų uždarytas ir dauguma jame sukauptų meno kūrinių pasklido po muziejus, buvo išgrobstyta ar sunaikinta 1941 m. gaisro?

Z. Toliušis prisiminimuose rašo, jog 1951 m. Vilniaus Lukiškių kalėjime laukdamas tremties į Sibirą, jis susipažino su vienu jaunu kaliniu, kilusiu iš Kretingos, kuris papasakojo, kad 1941 m. birželio mėn. P. Zubovo portretas buvo išneštas iš degančio vienuolyno refektoriaus ir saugomas pas patikimus žmones.

Užklausi Lietuvos nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus direktoriaus pavaduotojos-vyriausiosios fondų saugotojos Nijolės Adomavičienės, gavau atsakymą, kad P. Zubovo portretas šiuo metu yra saugomas šio muziejaus Vaizduojamosios dailės skyriuje, į kurį jis pateko 1940 m. spalį, kai Kretingos muziejaus globėjas V. Lingys išsiuntė jį Valstybės Kultūros muziejui, o į Nacionalinio M. K. Čiurlionio mu-

ziejaus dokumentaciją priimtas tik apie 1951 m. Tuo metu „muziejaus globėjas“ pareigos buvo į Kretingos muziejų patekusius eksponatus įvertinti ir vertingesnius perduoti didiesiems muziejams. Tokiu būdu P. Zubovo portretas ir daug kitų Kretingos istorijos liudininų pasklido po įvairius Lietuvos muziejus ir bibliotekas.

Kunigaikščio Platono Zubovo portretas yra 85 x 66,7 cm dydžio, tapytas drobėje aliejiniais dažais XVIII a. II pab. – XIX a. 3 dešimtmetyje Johanno Baptisto Lampi (1751–1830) dirbtuvėse.

Ant porėmių prilipintas senas popieriaus gabalėlis, kuriame juodu rašalu senąją rusų kalbą įrašyta: „Генерал [...] Платон Зубов“. Kitoje porėmių vietoje jau lotyniškais raidėmis užrašyta: „Lampi“. Portretas gautas be rėmų, senas, jį reikia restauruoti.

Nuo 1981 m. portretas puošia nuolatines Senosios Lietuvos dailės ekspozicijas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, buvo eksponuotas įvairiose parodose: 1980 m. rugsėjo 26 – 1981 m. sausio 14 d. „Austrų – vokiečių XVIII–XX a. parodoje“, 2004 m. gegužės 7–birželio 7 d. parodoje „Lietuvos istorijos atspindžiai dailėje XVII–XIX a.“ M. Žilinsko galerijoje, 2007 m. gruodžio 7–2008 m. vasario 22 d. parodoje „Zubovų giminė. Veikla ir istorinis paveldas Lietuvoje ir Latvijoje“, skirtoje Platono Zubovo 240-osioms metinėms, Vladimiro Zubovo 145-osioms ir Dimitrijaus Zubovo 135-osioms gimimo metinėms paminėti, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, 2011 m. liepos 10–2011 m. spalio 10 d. klasicizmo parodoje A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus Sakralinio meno centre Anykščiuose, 2016 m. liepos 14–2017 m. sausio 15 d., vykdamas Muziejų kelio programą, buvo eksponuotas Lietuvos dailės muziejaus parodoje „Portretai dvarų kolekcijoje Vilniaus paveikslų galerijoje“.

Taigi, Z. Toliušiu kretingiškis jaunuolis 1951 metais perdavė neteisingą informaciją – 1941 m. P. Zubovo portretas negalėjo būti išneštas iš degančio vienuolyno, nes vienuolyne jo jau nebebuvo, kadangi 1940 m. jis iškeliavo į Valstybės kultūros muziejų. Tačiau jaunuolio suteikta informacija svarbi tuo, jog sužinome faktą, kad meno kūriniai iš degančio vienuolyno buvo gelbėjami ir pas patikimus žmones slepiami bei saugomi.

1906 m. Konstantinas Gukovskis ir 1913 m. Stanislovas Karvovskis rašė, kad vienuolyno biblioteko-

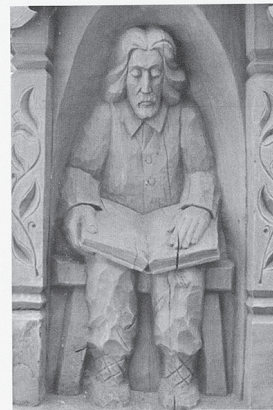
Platono Zubovo (1767–1822) portretas buvęs Kretingos vienuolyne. Dail. Johann Baptist Lampi, XVIII a. II pab. – XIX a. 3 deš. Portretas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje (ČDM Mt-1529).

je, gvardijono celėje ir vienuolyno svečių kambariuose kabėjo šie portretai: Jono Karolio Chodkevičiaus ir jo žmonos Sofijos Mieleckaitės-Chodkevičienės; profesionaliai nutapytas nežinomo vyro portretas; teologijos magistro, Žemaičių vyskupijos prelado, kunigaikščio Marcijono Giedraičio († 1809 05 09); Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinsko portretas; grafo Platono Zubovo ir jo žmonos portretai; Rožės Parčevskytės (1799–1852) dailininkės, Raudondvario dvarininkaitės portretas; visų Rusijos imperatorių, pradedant Pavelu I ir baigiant Nikolajumi II,

portretai (6 vnt.); labai įdomus brolių bernardinų gyvenamųjų vietų planas, 1791 m. braižytas Simono Angulevičiaus.

Chodkevičių portretai tebėra ir garbingai kabo Kretingos bažnyčioje, P. Zubovo portreto klajones jau ištyrėme... Įdomu, kur likimo keliai nuvedė kitus vienuolyne buvusius portretus? Galbūt pas kažką namuose jie yra saugomi ir iki šių dienų? Kretingos bažnyčios statybų 400 metų jubiliejus yra puiki proga, kad čia sugrįžtų kažkada buvusios vienuolyno ir bažnyčios meno vertybės.

Jolanta KLIETKUTĖ

Maloniai kviečiame
2017 m. birželio 10 d. 12 val.
į konferenciją

„Vyskupas Motiejus Valančius ir jo bendražygiai kovoje už gimtąjį žodį spaudos draudimo laikotarpiu“.

Konferencija vyks Kūlupėnų M. Valančiaus pagrindinės mokyklos aktų salėje, Mokyklos g. 2 Kūlupėnai, Kretingos rajonas.

Konferencijos programa

- 12.00 val. – 12.30 val.** Konferencijos atidarymas, svečių pasisakymai. Kūlupėnų M. Valančiaus pagrindinės mokyklos mokinių sveikinimas.
- 12.30 val. – 12.50 val.** „Nešęs šviesą ir tiesą“. Pranešėja – humanitarinių mokslų daktarė Jūratė Sofija Laučiūtė.
- 12.50 val. – 13.35 val.** „Motiejaus Valančiaus iliustruotas rankraštinis giesmynas“. Pranešėja prof. dr. Roma Bončkutė, Klaipėdos universiteto humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros vedėja.
- 13.35 val. – 14.00 val.** Konferencijos apibendrinimas.

Organizatoriai:
Vyskupo Motiejaus Valančiaus gimtinės muziejus
Kretingos rajono Kūlupėnų Motiejaus Valančiaus pagrindinė mokykla